

№	Урокын темыже	Урокишто эртарыме паша	Кече план	эрта р
Калык ойного(4 ш)				
1	Марий калык муро «.Изи вудет йогалеш.»	лудмо йомакым-влакым шарнен .каласаш шке гыч йомакым каласаш йомакын тун шонымашыжым(поро паша осалы м сена)йоча-влаклан умылтараш,ннуным сайын лудаш да сылнын каласкалаш туныкташ,калык палым шарналташ,лудыш-влакым ,йукын лудмаш сылнын,шке гыч йомакым Мыскарам шонен каласымаш .туштын вашмутшым ончыч шке кычал ончыкташ, Йомакым сурет почеш ,план почеш каласкалаш тунемаш,лудмо годым йонылышым торлатен мошташ,	7.09	
2	Такмак-влак нерген умлымаш		9.09	
3	Лудышмут. Шотлеммут		14.09	
4	Калык йомак-влак		21.09	
Ныл изак - шоляк (кенеж да шыже)(7ш)				
5	А.Горохов»Кенежым»,В.Орлов «Чоя кудыр»	Йоча-влакын кенеж нерген шарнымаштым иктешлымаш,кенежын моторлыкшым ончыкташ кучылтмо сылне ойсавыртыш-влак дене палдараш,чын лудмо навыкым вияндаш.сурет почеш изи ойламашым шонаш,Пуртус вашталтышым суретлен ончыкташ,мут поянлыкым вийжым шижаш туныкташ,почеламутым сылнын лудашда шке шонымашыштым почын пуаш ,чын писын да умлен лыумо шотышто пашам умбакыже ышташ	23.09	
6	А.Ивук «Шыже толмым шижам»		28.09	
7	В.Рожкин «Шыже тус».М.Азмекей «Первый гана чодыраште»		30.09	
8	А.Январов «Могай понго палыза».Мо тиде?		5.10	
9	В.Конышев «Чонештенткайме деч ончыч»		7.10	
10	В.Крылов «Шыже эрдене»Э.Анисимов «Шыже пайрем»		12.10	
11	В.Исенеков «Шыже»Тема почеш йодыш ден паша		14.10	
Шортньо пеледыш-шамыч (7 ш)				
12	В.Сави «Книга»	ЗУжашыште мо нерген лудына палдараш,почеламутым,ойлымашыма ша,сылнын лудаш йодышлан вашмутым вашешташ,текстым роль дене лудын мошташ,кугурак ен- влакын поро тыланлымашыштым, туныктен ойлымыштым колыштын мошташ,почеламутышто авторын тун шонымашыжы мын мошташ полшаш,ойлымашым лудмо да лончылмо негызеш сай да уда койышым рашемдаш,персонаж_влакын пашаштым шке гыч аклаш туныкташ,ойлымашым ужаш-влаклан шеледаш,каласыме навыкым вияндаш	19.10	
13	В.Орлов «Пиал»		21.10	
14	Б.Данилов «Ава кунам мала»		26.10	
15	И.Васильев «Ко эн сай?» В.сапаев "Мор пеледме годым".		28.10	
16	В.Сапаев «Мор пеледме годым» М.Горький"Порткайыкиге"		2.11	
17	Ю.Соловьёв"Ик шырчык"		11.11	
18	Тема почеш йодыш ден паша.Внеклассный лудмаш		16.11	
Паша илышым сорастара.(10)				
19	В.Чалай"Ме пашам йоратена"В.Горохов «Мемнан авана»	почеламутым лудмо да лончылмо негызеш йочам ончыкылык профессий нерген шонкалаш тараташ,	18.11	
20	В.Казаков"Маляр",М.Майн"Полдыш"		23.11	

21	Ю.Артамонов "Вичу -шофёр"М.Майн «Полдыш».	енлан поро пашам ышташ кулмо нерген шонкалаш тараташ пайдале насекомый- влак нерген шинчымашыштым шараш,почеламутым роль дене лудмаш,лудмо произведенийла гыч герой=влакын могай койыш- шоктышышт ончыкташ,шке вашмутым пумым терген мошташ	25.11	
22	М.Майн "Кудвечым ко уштын?"		30.11	
23	Ю.Артамонов"Тарля кован поянлыкше"		2.12	
24	Б.Данилов «Пашаж дене чаплана»		7.12	
25	В.Иванов « Росота яшлык»		9.12	
26	Н.Лекайн «Йытын дене мом ыштат»		14.12	
27	Б.Данилов"Кыша""Чыве,Коля да Кудыр.(йомак)		16.12	
28	Тема почеш йодыш ден паша.Внеклассный лудмаш		21.12	
		Ныл изак-шоляк Теле(7 ш)		
29	Ш.Осып «Первый лум» Б.Данилов « Теле»	Шке шонымашым каласен мошташ,почеламутым сылнын лудаш наизусть тунемаш,сурет почеш изи ойлымашым чонаш,йодышлан вашмутым пуэн мошташ Ойлымашым ужашлен,кажне ужашлан вашмутым пуаш,план почен курылде каласкалаш	23.12	
30	М.Казаков «Йушто кугыза»		11.01	
33	В.Александров «У шурно верч»		13.01	
34	Ю.Чавайн «Январь» М.Емельянов «Кайыкым пукшена»		18.01	
35	Н.Иванов «Чылалан палыме кайык»		20.01	
36	Н.Яковлева «Теле ужеш»		25.01	
37	Йушто кугыза деке уналыкеш»		27.01	
38	Тема почеш йодыш ден паша.Внеклассный лудмаш		01.02	
			Поро (лывырге)кумыл шерге(10 ш)	
39	Д.Исламов "Оныр йук"Я.Элексейн «Миша ден кисик»	Элын куатшым да поянлыкшым ешараш полшаш кумылым тарваташ,йоча-влакын йылмыштым лывырташ,сурет почеш изи ойлымашым возымаш	03.02	
40	В.Иванов «Футбол»			
41	А.Бик «Мый ом луд».А.Федоров «Авай поро»			
42	К.Беляев «Эн шергакан полек»	Почеламутышто танастарымаш ойым мумаш, пуртусым эскерен моштымаш,почеламутым наизусть тунемаш,кушкыл нерген туштым кычалаш да икте весылан каласкалымаш		
43	В Сапаев «Шужарем»			
44	М.Рыбаков «Полек»			
45	И.Васильев «Поро рвезе»М.Майн «Вачий»		24.02	
46	Б.Данилов «Купышто»		01.03	
47	В.Крылов» Полыш»		03.03	
48	Тема почеш йодыш ден паша.Внеклассный лудмаш		08.03	
		Ныл изак-шоляк Шошо(8ш)		
49	А.Иванова «Канде шошо пагыт»В.Рожкин «Ава»	Произведенийын идейжым палаш,образным аклен мошташ текстым посна ужашлан шеледаш,шошо пуртусым шымлен шогаш,первый толшо кайыкпервый пеледше пеледыш_влакым эскераш тараташ.диалоган текстым чын лудаш туныкташ ,почеламутлан могай суретым ышташ лиеш,шонен	10.03	
50	М.Емельянов «Эн шерге мут»В.Сапаев «Полек»			
51	Б.Данилов «Шем горак»		15.03	
52	В.Рожкин «Шырчыкым вашлийыт» А.Айзенворт «Шошо нерген йомак»		17.03	
53	А.Мокеев «Шошо эрдене»А Мокеев»Эрдене кудвечыште		22.03	

54	В.Бороздин «Сандалыкыште эн ончыч» В.Исенеков «Чевер май	ямдылаш	31.03	
55	Сенымаш пайрем, В.Сави «Сылне пургус лонгаште»		7.04	
56	Тема почеш йодыш ден паша.Внеклассный лудмаш		12.04	
		Марий эл-шочмо эл(4 ш)		
57	В.Дмитриев «Саламлем шочмо кушмо кундем» В.Элмар «Мый йоратем родной элмым»	Элын куатшым да поянлыкшым ешараш полшаш кумылым тарваташ,йоча-влакын йылмыштым лывырташ,сурет почеш изи ойлымашым возымаш	14.04	
58	В.Сапаев «Шочмо-кушмо вер шорем» К.Васин «Ший гай вудет»		19.04	
59	В.Иванов «Йошкар –ола нерген муро» В.Изилянова «Морко велне»		21.04	
60	В.Колумб «Шум полек»	Почеламутышто танастарымаш ойым мумаш, пургусым эскерен моштымаш,почеламутым наизусть тунемаш,	26.04	
62	Тема почеш йодыш ден паша.Внеклассный лудмаш		28.04	
		<u>Марий калык модыш(3. шагат)</u>		
63	Г.Иванов «Мо тугай модыш»В Сави «Пален лий!»	Модышым лудын,модаш тунемаш,текстым лудын ,шарнымаш,модыш нерген туштым кычалаш	3,05	
64	«Ош меран,»М.Майн «Курчак»		5,05	
65	В Сави «Пырля коштына» В.Крылов «модмаште»		10,05	
		<u>Первый марий писатель-влак. (3 шагат)</u>		
66	С.Г.Чавайн «Мукш», «Кенеж», «Памаш»	почеламут ден ойлымашыштым лудын йодыш-влаклан вашмутым пуюмаш	12.05	
67	В.А.Мухин «Ушкал», «Илыш йук», «Озым»		17.05	
68	Н.С.Мухин «Молан мый мурем», «Кенеж эр».. «куэ»		19.05	

Умылтарен возымаш

Кокымшо класслан рабочий программе Марий литератур

Марий йылме да литератур лудмаш дене примерный программе (1-4) С.Д.Дмитриев, А.М. Ефремов, Йошкар-Ола: Марий туныктыш институт, 2011;
Элнет кыдалаш школын 2013-2014 ийын учебный программе негызеш чоналтын;
Программе П.Е Емельянов ,Е.Я,РыбаковаЛудшаш книга учебниклан келыштарыме

Литератур лудмаш- тўналтыш школышто туныктымо тўн предмет кокла гыч иктыже. Шочмо марий йылмым нергелыме дене пырля тудо тунемшын шинчымашыжым ешара, уш- акылжым атыландараш полша да шўм-чон поянлыкшым арун есекмдара. Литератур лудмаш урокышто тунемшын пашаже сайын кая гын, моло предмет денат йоча нелылыкым шижаш ок тўнал.

Литеатур лудмаш урокышто тыгай цель ден задаче -влак шындалтыт:

-чын, икшырымын писын, умылен да сылнын лудаш тунемаш, книга кумылын да йўратен лудмашке куснаш, шкевуя ўкымылыде лудаш тўналаш, лудмо негызеш шке кутырымода возымо йылмым лывырташ;

-сылнымутым лудшыла, ум утларак пален налаш, творческий шўлышым кугемдаш; мутын сылнылыкшым шочкытышо вийжым шижаш; туныктен шогышо, тыгак научный шинчыиашым темлыше текст – влак дене пашам ышташ;

-сылнымутан текстын полшымыж дене тунемаш тўналше йочан кугу тўняште шкем кучен моштым койышыжым почылтараш, порылык ден осаллыкым ойыркалаш, шуко йылман Российыште да вес эллаште илыше калык- влакын тўвыраштым пагалаш кумыландаш.

Литератур лудмаш урокын эн серыпле кўкшытан цельже:ушан- шотан лудшым шуарен кушташ. Лудмо негызеш йоча тек шке шинчымашыжым умбакыже нўлтен шога.Чыла тышке шуаш теве мо полшышаш: кажне кечын сайынрак да сайынрак лудын шогымо, лудмо але колыштмо произведенийым умылымо йўн- влакым пален налме, могай ум книга лекмым эскерен шогымо да шке гыч ойыркалыме, луде кодшо кечыште каньысырлыкым шижме.

Ончыктым цель- влакыш шуаш манын, теве могай каштала гоч вончаш кўлеш:

1.Чын,писын, улыен да сылнын лудаш умбакыже туныкташ, мом лудмым ынлен шогаш, уш- акылым чын корно дене виктараш, утларак шонкалаш, шижаш, илаш туныкташ, а тидланже лудмашым да книга пагалаш кумыландаш.тунемше тўрлў сынан книга дене палыме лийын шога гын, моло предмет денат пашажым саемден кертеш. Тунам тудо лудмашлан кўра огыл, а у шинчымашым погышашлан книга- влакым шерга, шке тўня умылымашым кугемда,шке кумылын тўрлў мутерым, справочникым кычалаш тўналеш.

2.Йылме лывыртымепашам у кўкшытышкў нўлталаш. Тидланже йоча мут шондыкшым сайынрак пойдарышаш, марий писатель ден поэт- влакын сылнымутышт гыч кунар- гынат кўсынлаш.

3.Сылнымут литературышто сўретлыме пўртўсын да илышын моторлыкшым, чеченлыкшым умылаш полша. «шукерте огыл чолгыжшо шинчанчевер кече менам вўчкыш, а теве ынде шыжат толын шуо» (А.Мичурин- Азмекей); «Содыки . могае сае- ме тўняште илена» (Г.Ояр).Тунемше- влак литературым живопись да музык дене танастарен ончалын кертят: поэт ден иписатель- шамыч сылнылыкым мут дене тўрлат, художник- влак -чия дене, композитор- шамыч- сем дене.Марий автор- влак могай сылнештарыме йўн дене пайдаланат, палемден кодыман.Тунемше- шамыч сылнештарыме йўн- влакым ойлымашыштышт. Возымашыштышт кучылташ кумыланят гын, путырак сай лиеш.

4.Калык ойпого да сылнымут полшымо дене йоча- шамычын шўмешышт поро шонымашден волгыдо шижмашым шытыктараш да вияндаш, ончыко илышлан шуарен шогаш. Сылнымутын воспитательный цельже изи огыл. Ош тўняште шкем кузк шот дене кучаш. Мом ышташ ок йўрў, а мом ышташ лиеш да кўлеш, илаш вийым мо пуа?- тыгай да моло йодыш- влаклан вашмутым лудмо да лончылымо текстлаште муаш тыршыман.

Лудмаш урокын эше тыгыдырак сомылжат шагал огыл:

-марий писатель ден поэт- влак нерген ум пален налаш,

-тўрлў жанран произведений- шамычым ойыркалаш;

-лудмо да лончылымо сылнымутышто сўретлыме персонажын образшым лончылаш, сай але уда койышыжым аклаш;

-ойлымашын да почеламутын ойыртемжым шижаш тўналаш;

-тестын сўрал йылмыжым аклаш;

-порылан куан шижмашым, удалан келшыдыме койышым шочыкташ;

-Мўнгыштў книга шкевуя лудмашке шуаш.

Тунемме планыште литератур лудмашын верже.

Россий Федерациясе тунемме төнеж- влакынбазисный планышт дене келшышын литератур лудмашлан 2 классыште 34 тунемме арня лиеш. Литератур лудмаш урок арнялан кок шагат эртаралтеш. Тунемме ий мучко 68 шагат погынышаш.

Литератур лудмаш урокын лектышыже могай лийшаш.

Ушан- шотан айдемым шуарен куштымашым шотышко налаш гын, литератур лудмашурокрышто тунемме негызеш теве мо рашемдалтшаш:

-сайын тунеммаште да шкем умбакыже вияндымаште лудмашын кугу полшыжым шижын шогыман;

-тўня илышым да шкем шке пален налаш манын, эре лудын шогаш кўлмым ушышто чарныде кучымаш;

-Марий Элысе, Россияысе да вес эллесе кугезына- влакын пўлеклыме уш- акыл поянлыкышт дене палыме лиймаш;

-«сылнымутан произведений сымыктышын посна ужашыже» манмым умылымаш;

-сылнымутым тичмашнек авалтымаш;

-сылнымутым уло шўм- чон дене умылаш тыршымаш;

-шке шонымым радам дене почын пуымаш да ваш мутланыше енын уш погыжым пагалаш.

Урок деч посна моло годым литератур урокын лектышыже могай лийшаш:

-кўлеш шинчымашым пален налаш манын, тўрлў книга ден справочниклаште але Интернетыште келшыше материалым шкевуя кычалмаш;

-сылнымутан текстым лончылымо да умылтарыме годым логический ужаш- влаклан шеледымаш, планым чонымаш, сылнештарыме йўн – шамычым палемдымаш, шке шонымашым умылтарен да негызлен моштымаш;

-шке йырысе тўня дене ваш келшымаш кылым кучымо правил- лвак дене палыме лиймаш;

-обществыште пенгыдемдалтше шкем кучымо правил- влак дене палыме лиймаш;

-весе- шамыч дене вашкыл кучымо негыз- влакым палымаш, группышто, тўшка пашаште шкем кучен моштымаш.

Лудмашын саскаже тыгай лийшаш:

-сайын да умылен лудмаш кўкшытышкў шумаш;

-тўкнылде лудмашке куснымаш, колыштмо але лудмо текстым умылымо йўн- шамычым палымаш;

-шкем ушан- шотан, творческий шўлышан лудшылан шотлымаш;

-произведенийсе персонаж але событий нерген каласкалымаш сынан тыгай текстым шке гыч чонен моштымаш, план почешсодержанийжым шке гыч каласкалымаш, шонкалымаш да описаний йўршан повествовательный текстым чонымаш;

-Тунемме почеламутым наизусть каласкалымаш, тунемше, тыгак ача- ава да туныктышо- влак ончыко изирак увертарымаш да ойлымаш шомак дене лекшаш.

Тунемме ий мучашге йоча мом палышаш да ыштен моштышаш

II класс

Текстым тичмаш мут дене лудшаш, икымше пелийыште **1 минут жапыште 35-40 шомакым лудын шуктышаш, кокымшо пелийыште – 40-50 мутым;**

_ текстым логический ужаш-влаклан шелшаш, нунылан келшыше вуймутым пуышаш, туныктышын полшыжлан эртерен, произведенийын тун (рудо) шонымашыжым рашемдаш;

_ персонажын койыш –шуктышыжым вий шутымын аклышаш;

_ герой-влакын сай пашаштлан куаныме, йонылыш корнышко тошкалмыштлан тургыжланыме шижмашым ончыктышаш;

_ текстым туткын эскерен лудшаш, тушто танастарымашым, сылне определенийым, вончештарыме значений дене кучылталтше мутым ончыктышаш;

_ йочалык книга дене шкевуя палыме лийшаш (авторын фамилийжым, книган лумжым шарнышаш), туныктышын темлымыж почеш школысо але ялысе библиотекеште книгаг налын лудын шогышаш;

_ 15 почеламутым наизусть палышаш.
Литератур лудмаш да йылмым лывыртымаш(68 шагат)

Программын содержанияйже

Калык ойного (4шагат). Марий калык йомак – влак. Марий писатель – шамычын серыме йомакышт. Марий калык муро ден такмак – влак. Калыкмут, тушто, калык пале ден лудышмут-влак. Марий калык мыскара.

Ныл изак-шоляк (кенеж ден шыже) (7 шагат). Кенеж да йоча-влак. Кенеж нерген почеламут ден ойлымаш-влак. Шыже да у тунемме ий. Кугыен-влакын шыжымсе пашашт. Шыжым янлык ден кайык-влакын илышышт. Шыже пуртус экскурсий. Игечын вашталтмыжым, кайык-влакын шокшо вельш чонештымыштым эскерымаш.

Шортно пеледыш-шамычлан (7 шагат). Марий писатель ден поэт-влакын йоча-влак нерген серыме сылнымутышт. Мыскара шулышан почеламут ден ойлымаш-влак.

Паша илышым сорастара (10шагат). Паша, турло профессий нерген почеламут ден ойлымаш-влак. Пашалан полеклыме калыкмут. Йогым койдарыше мыскара.

Поро (лывырге) кумыл шерге (7 шагат). Ваш-ваш келшымаш, икте-весылан полшымаш, шкем эплын кучен моштымаш, кугурак-влакым пагалымаш нерген сылнымут. Торжалыкым шылтален ончыктышо почеламут ден ойлымаш-влак.

Марий Эл – шочмо вел (5 шагат). Шочмо кундемлан, пашаче марий калыклан, тудын нимучашдыме порылыкшылан полеклыме почеламут, ойлымаш, повесть ден роман гыч налме ужаш-влак.

Ныл изак-шоляк теле8(шагат) ден шошо(7шагат). Теле пуртус, йоча-влакын куаныштан полеклыме почеламут ден ойлымаш-влак. Кугыен-влакын телымсе пашашт. Телым янлык ден кайык-влакын илышышт. Шошо пуртус, кугыен-влакын шошымсо пашашт, вольык, янлык, кайык илышлан полеклалтше сылнымут.

Марий калык модыш(3. шагат) Мотор пуртусым, ен-влак кокласе кумылзак койышым ончыктышо турло модыш-влак. Турло йоча модыш нерген лудмаш да модын ончыктымаш

Первый марий писатель-влак. (3 шагат) Марий сылнымутын онарже С. Чавайнын, мер пашаен да писатель В. Савин (В.А.Мухинын) да поэт Н.С.Мухинын почеламут ден ойлымашышт.

Внеклассный лудмаш Внеклассный уроклаште у изданий дене пайдаланаш лиеш. Тыгак урокым «Ямде лий» газетлан, «Кече» журналлан полеклаш кулеш.

Тунемше- влакын шинчымаштым аклыме норма-влак

«5» отметке шыңдалтеш

Тунемше лудмымыжым умыла,йукым .мутым раш ойла,мутышто буква ден слогым ок вашталтыл,верышт дене ок алмаштыл.слог дене чын,икшырымын лудеш,варарак мутым тичмашын лудмашке кусна,

Текстым сылнын лудеш,логический ударений ден паузым штенмошта

Туныктышынйодмыжлан вашмутым текстыште чын мун мошта,сюжетан ойлымашын содержанияйым,йомакым,тексысе сурет нерген радам дене каласкален кертеш

«4» отметке шыңдалтеш:

Тунемше лудмымыжым умыла Текстым чын каласкала ,туныктышын йодмыжлан вашмутым пуа,но йонылышым шта да шкежак торлата але туныктышо изиш полша Мом лудмын чын умыла .но раш каласен ок моштоПочеламутым наизусть пала,но коклан йонылыш лиеш,шкежак куштылгын торлата

«3» отметке шыңдалтеш:

Тунемше мо лудмымыжым туныктышынйодмыж почеш умылен налеш, лудмыж годым 3-5 йонылышым кода.алмашта.мут ден предложений ден предлжений коклаште паузым Почеламутым наизусть пала,но сайын ок пале,ик йук дене лудеш

"2" отметке шыңдалтеш:

тунемше йуукым вашталтыде слог дене лудеш,

6 йонылыш деч шуко шта, лудмыжым йонылыш каласкала, тын шонымыжым каласен огег
керт, текстым ужашлан йодыш почешат шеледен ок мошто
Почеламутым наизусть турыс каласен ок керт
ок керт

Литература:

1. п.Е.Емельянов Е.Я.Рыбакова Лудшаш книга 2-шо класслан учебник, Йошкар-Ола,Марий книга савыктыш 2004

2 Марий йылме да литератур лудмаш дене примерный программе.(1-4)

С.Д.Дмитриев, А.М. Ефремов, Йошкар-Ола: Марий туныктыш институт, 2011

3 С.Д.Дмитриев Шочмо йылмым туныктымаш.Туналтыш класслаште марий йылмым туныктышо методике Издательский дом Йошкар-Ола,2005